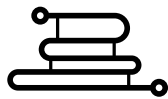

Biblioteka
INCUS

TIM press

Biblioteka
INCUS

Davor Ivo Stier
Izlaz iz periferije
Ogled o Hrvatskoj u novome međunarodnom poretku

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednik
Hašim Bahtijari

Recenzenti
prof. dr. sc. Goran Bandov
prof. dr. sc. Gordan Črpić

Lektura i grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001158020

ISBN 978-953-369-017-9

© TIM press
Sva prava pridržana.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva kulture i medija
Republike Hrvatske

Davor Ivo Stier

Izlaz iz periferije

Ogled o Hrvatskoj u novome
međunarodnom poretku

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Predgovor (Vladimir Drobnyak) 7

Uvod 15

1. Hrvatska i međunarodni poredak 19

2. Izazovi novog bipolarizma 51

3. S periferije prema europskoj jezgri 99

Završne napomene i zaključak 131

Pogovor (Goran Bandov) 135

O autoru 143

Vladimir Drobnyak

Predgovor

Samo onaj kome nije stalo do budućnosti ne propituje i ne promišlja sadašnjost. Ta izreka vrijedi za tzv. dobra vremena bez ozbiljnih izazova, koja zbog njihove normalnosti volimo zvati „dosadnima“, a osobito za godine dubinskih promjena kada se potpuno mijenjaju dojučerašnji nacionalni, regionalni i globalni algoritmi sigurnosti i razvoja. Važno je voditi računa i o prošlosti, kao važnoj točki za usporedbe, jer su i tamo postavljeni miljokazi na putu prema danas i sutra, kontrolne točke za mjerenje prolaznog vremena, svojevrsne referentne usporednice postignuća ili nazadovanja.

Hrvatska voli živjeti u sadašnjem trenutku. Naslovi dnevnih novina i internetskih portala, kratka izjava ispred medijskih kamera i eliptična Twitter poruka oslobađaju mnogo veću političku energiju od pažljivih strateških analiza ili dugoročnih akcijskih planova. Tako se taktičko pretvara u strateško, banalno zamjenjuje suštinsko, a

ozbiljno promišljanje radi iznalaženja pravih odgovora na izazove bliže ili dalje budućnosti često ostaje u uskom krugu akademskih istomišljenika i javnom prostoru sve nezanimljivije struke.

Zbog toga nadahnuti esej Davora Stiera, napisan rukom искусnog diplomata i političara, dolazi u pravom trenutku. Njegov glavni cilj jest trasirati most kojim hrvatska vanjska politika može iskoračiti iz periferne u europsku i globalnu relevantnost. U tom pokušaju on uzima velik zalet, odlazeći daleko u prošlost kako bi kognitivni odraz prema budućnosti bio veći, a doskok dalji. U trenutku ogromnih promjena u međunarodnim odnosima, u okolnostima kada se mijenjaju i omjer snaga i mjesta na ljestvici prioriteta, autor odlučno i utemeljeno tvrdi da Hrvatska može značajno ojačati svoj vanjskopolitički položaj i značenje. Nakon pažljivog čitanja eseja teško je ne složiti se s tim.

Hrvatska u predvečerje 2022. godine najčešće se promatra kroz dnevopolitička zbivanja, no to je uglavnom samo mali i promjenjivi segment slojevite cjeline stvarane kroz desetljeća. Mnogo sadržajnije (i objektivnija) slika dobiva se, primjerice, komparativnom usporedbom Hrvatske u jesen 1992. s onom trideset godina kasnije. Činjenica da se Hrvatska promakla iz države s okupiranim dijelovima teritorija i statusom primateljice tada najveće mirovne operacije Ujedinjenih naroda u državu članicu Europske unije i NATO-a, najčešće se prihvaća kao nešto sasvim normalno, u toj mjeri nezanimljivo i rutinski da se podrazumijeva samo po sebi, kao izlazak sunca ili signal mobitela u glavnom gradu. I pritom se olako zaboravlja koliko je truda, požrtvovnosti, odlučnosti i, osobito, znanja bilo potrebno da se sve to ostvari.

unije i Rusije, ali je Turska kao crnomorska sila također nezaobilazni čimbenik koji se u posljednje vrijeme sve više involvira. Nadalje, politikom istočnog partnerstva, EU oblikuje svoje odnose sa zemljama Kavkaza, ali ravnoteža snaga na terenu više ovisi o djelovanju Rusije i Turske. Na Balkanu, Bliskom istoku i Sjevernoj Africi također su prisutna sva tri čimbenika, ali je naravno različit intenzitet njihovog angažmana. U svakom slučaju, europska politika istočnog i južnog partnerstva, kao i politika proširenja na Balkan, u geopolitičkom smislu služi prvenstveno za oblikovanje odnosa s Rusijom i Turskom.

Odnosi s Ruskom Federacijom ne mogu se promatrati iz hladnoratovske perspektive jer Moskva više ne predstavlja supersilu kao što je nekoć bio Sovjetski Savez. Međutim Rusija će uvijek imati imperijalni karakter i sebi će pridavati civilizacijsku misiju na euroazijskom prostoru. Ona možda zaostaje u tehnološkom razvoju, njezin BDP je manji od onog zemalja Beneluxa, a demografska slika je prilično zabrinjavajuća. No kao najveća zemlja na svijetu i nuklearna sila s moćnom vojskom i sofisticiranim obavještajnim službama, Rusija je i dalje važan faktor u međunarodnim odnosima.

Na tim osnovama Moskva pokušava voditi samostalnu vanjsku politiku, s ciljem obnove statusa velike svjetske sile. No iako bi Rusija, naravno, voljela da kao velika sila sudjeluje u oblikovanju multipolarnog sustava, ona više nije u stanju ravnopravno konkurirati Americi kao za vrijeme SSSR-a i kao što to danas može činiti samo Kina.

U takvom kontekstu, ona je svoje kapacitete usmjerila prema stvaranju „ruskog svijeta“, odnosno sfere utjecaja na području bivšega Sovjetskog Saveza, sukladno strategiji „bliskog inozemstva“. Na temelju takvog koncepta,

Rusija je odbila mogućnost proširenja NATO-a ili širenja utjecaja Europske unije unutar svoje sfere, što je dovelo na primjer do sukoba u Gruziji i kasnije u Ukrajini. Implementaciju strategije „bliskog inozemstva“ pokazala je i upućivanjem vojske u Kazahstan početkom 2022.

Sama činjenica da se Rusija mora baviti intervencijama unutar svoje zamišljene interesne sfere, odnosno unutar područja koji je do raspada SSSR-a Moskva suvereno kontrolirala, ukazuje na vulnerabilnost njezinih pozicija, odnosno na značajne resurse koje mora usredotočiti na očuvanje sadašnjeg utjecaja, a time i strateške samostalnosti. Međutim takva samostalnost odražava geopolitičku pluralnost i ravnotežu snaga u Euroaziji.

Za regionalnu ravnotežu snaga u Euroaziji također je važna uloga Turske. Koncept „strateške dubine“ Ahmeta Davutoğlua³⁹ poslužio je kao okvir za razvoj neoosmanske politike stvaranja turske interesne sfere na području bivšega Osmanskog Carstva. Za razliku od ruskog koncepta, ovom sferom Turska ne bi dovela u pitanje saveznički odnos s Amerikom, već bi osnažila svoje geopolitičke kapacitete kao europska i euroazijska sila.

Međutim s vremenom je Erdoğan pokazao veće ambicije pa je tako 2013. predstavio viziju pretvaranja Turske u veliku silu koja će do 600. obljetnice osvajanja Carigrada (to jest do 2053.) biti u istom rangu s Amerikom, Kinom i Rusijom.⁴⁰ Dakle i u ovom slučaju se primjećuje želja za multipolarnim sustavom u kojem će Turska s ponovno probuđenom imperijalnom svijješću biti jedan od polova.

39 Bivši bliski suranik Recepta Tayyipa Erdoğan, danas u opoziciji. Bio je ministar vanjskih poslova i premijer.

40 Daniele Santoro, „Perche la Turchia debe tornare Impero entro il 2053“, *Limes*, 10/2021.

Strategijom meke moći (*soft power*), ali i konkretnim oblicima vojne suradnje i diplomatskih aktivnosti, Erdoğan je osjetno povećao utjecaj na balkanska područja koja su nekoć bila pod Istanbulom, s posebnim naglaskom na Sarajevo kao „europski Jeruzalem“. Korištenjem tvrde moći je pak proširio turski utjecaj na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi (s vojnim angažmanom od Sirije do Libije) te promijenio geopolitičku sliku islamskog svijeta, uspostavljajući novu ravnotežu između Turske, Irana i Saudijske Arabije. Probudivši sjećanja na osmansku legendu o poveznici između Osmana i Oguz kana, Erdoğan je tursku geopolitičku prisutnost također proširio na središnju Aziju.

Međutim geopolitičke realnosti pokazale su ograničenja i u slučaju turskoga imperijalnog projekta. Naime široko područje definirane sfere utjecaja iziskuje ogromna sredstva koja nadmašuju mogućnosti turske ekonomije, koja ima kroničan problem deficita platne bilance.⁴¹ Ta ozbiljna vanjska vulnerabilnost značajan je limitirajući faktor za turske geopolitičke ambicije, a s druge strane važna poluga za turske financijske i trgovinske partnere kao što su EU na regionalnom planu i SAD na globalnoj razini.

Nadalje, Turska je unatoč taktičkom zatopljenju odnosa s Moskvom u određenim situacijama ipak ostala članica NATO-a, a značajan dio njezina društva, posebice u Istanbulu, želi također da zemlja nastavi ispunjavati obveze vezane uz kandidaturu za članstvo u EU-u.

Ukratko, u novome međunarodnom poretku Turska vodi samosvjesnu vanjsku politiku, crpeći snagu i

41 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, „Balance of Payments Statistics“, studeni 2021, www.tcmb.gov.tr.

nadahnuće iz svoje imperijalne ere. Ona je postala značajan čimbenik koji svojim djelovanjem zapravo potvrđuje geopolitičku pluralnost Euroazije, što je u interesu SAD-a kao konačnoga globalnog arbitra. Dakle Turska je danas važniji čimbenik nego što je to bila 1990-ih, to jest odmah nakon kraja hladnog rata, ali ipak ne može zaustaviti razvoj novog bipolarizma prema kojem ide svijet, kao što to ne mogu zaustaviti ni EU, a ni Rusija.

U takvom kontekstu, interakcija između EU-a, Rusije i Turske, s povremenim arbitriranjem SAD-a, oblikuje ravnotežu snaga na zapadnom kraju Euroazije. Na sličan način se oblikuju regionalna povezivanja u drugim dijelovima svijeta, tako da određeni geopolitički čimbenici mogu djelovati u različitim područjima (na primjer Turska u ravnoteži snaga s Iranom i Saudijskom Arabijom u islamskom svijetu) ili djelovati globalno u određenim dimenzijama međunarodnih odnosa (na primjer EU oko pitanja klimatskih promjena).

Novi tip bipolarizma

Putinova odluka o pokretanju rata protiv Ukrajine 24. veljače 2022. ubrzala je reorganizaciju međunarodnih odnosa. Taj proces je već bio vidljiv prije ruske agresije, ali će ona vjerojatno ostati zapamćena kao katalizator strukturnih promjena koje svijet vode u novu vrstu bipolarizma.

U svojevrsnom šoku zbog Putinove odluke i obnovljenog osjećaja ugroze, Europa je zbila redove i stavila u drugi plan unutarnje razmirice te razlike s američkim saveznikom. Njemačka je u kratkom roku radikalno promijenila obrambenu i energetska politiku prijašnje vlade

velike koalicije, približavajući se ponovno SAD-u. Time je koncept europske obrane konačno dobio konkretnu financijsku podlogu, ali isto tako jasnije usmjerenje u razvoju strateške autonomije u okviru savezništva s Amerikom i nasuprot geopolitičkim rivalima Zapada.

S druge strane, u ratu protiv Ukrajine Rusija je zapravo pokazala kako je njezina ambicija bila znatno iznad njezinih realnih sposobnosti. Kao nuklearna sila, ona će ostati čimbenik u Euroaziji, ali više ne može vratiti globalni status koji je imala za vrijeme bivšeg SSSR-a.

Amerika i Europa osudili su rusku invaziju ne samo kao agresiju na Ukrajinu, već i kao napad na demokratske vrijednosti i najnoviji oblik sukoba autokratskih režima i slobodnog svijeta. Ali najmoćnija diktatura na svijetu više nije Rusija, nego Kina.

Peking se tako našao u situaciji u kojoj s jedne strane želi sačuvati strateško partnerstvo s Rusijom u sigurnosnoj kompeticiji s Amerikom, ali s druge strane mora paziti da takav odnos prema Rusiji nju samu ne dovede do izolacije od svjetskih tržišta.

Ako bi u nekom trenutku došlo do takve izolacije, svijet bi ponovno doživio oblik tvrdog bipolarizma, odnosno blokovske podjele kao u vrijeme hladnog rata. Međutim i bez takvog ekstremnog scenarija, međunarodni poredak već sada poprima obrise svojevrsnog bipolarizma jer postaje razvidno da globalna sigurnost ovisi u najvećoj mjeri o odnosima Washingtona i Pekinga.

Nakon raspada SSSR-a, danas jedino Amerika ima sposobnost leaderskog djelovanja na svim područjima, a Kina sposobnost ugroziti takvu američku prednost. U tom smislu se razvija globalni antagonizam po kojemu se međunarodni poredak sve više definira u smjeru novog bipolarizma.

svjetskoj pozornici prezentirao Woodrow Wilson svojim programom „Četrnaest točaka predsjednika Wilsona“ za završetak Prvoga svjetskog rata doživio „svoju konačnu globalnu konsolidaciju nakon pobjede u Drugome svjetskom ratu. Kao nasljednik Wilsonova idealizma, Roosevelt je s pozicije pobjednika ponovno nametnuo koncept kolektivne sigurnosti u formi Ujedinjenih naroda“ (str. 41).

Europa mira, stabilnosti i sigurnosti nakon pada Berlinskog zida (1989.) naredni je okvir koji se u knjizi pomno analizira te mu se daje globalni okvir analizirajući kretanje velesila (pad jedne i širenje dominacije druge). Stier ispravno utvrđuje kako u „takvome novom međunarodnom kontekstu, bez blokovskih podjela, nesvrstana Jugoslavija više nije imala bitnu geopolitičku ulogu. Njezin raspad nije bio potaknut izvana, ali se više nije mogla opravdati unutarnja represija u ime međunarodnog mira i stabilnosti“ (str. 48). Upravo u tom kontekstu rađa se nova prilika za ostvarenje hrvatske države i društva.

Poglavlje „Izazovi novog bipolarizma“ sistematično se posvećuje novome bipolarnom okviru globalnih odnosa. Knjiga čitatelju približava teoretske analize odnosa Francisa Fukuyame i Samuela Huntingtona kao glavnih predstavnika teoretskih škola u području suvremenih međunarodnih odnosa. Stier u potpunosti korektno navodi kako je Fukuyama najavio „konačni trijumf liberalne demokracije i kraj povijesti, dok je Huntington predviđao multipolarni svjetski poredak u znaku sukoba civilizacija“ (str. 51). Kako se u knjizi korektno dalje navodi, za razliku od Huntingtona, „u svom idealističkom predstavljanju liberalne demokracije, Fukuyamina teorija predstavljala je legitimirajuću ideološku podlogu za globalnu američku

hegemoniju, za svojevrsan 'pax americana'" (str. 52–53). S druge strane Stier dodaje kako „Huntingtonova teorija o svijetu podijeljenom na civilizacije podrazumijeva određenu vrstu multipolarnog poretka“ (str. 55).

Propitujući prirodu međunarodnih odnosa, Stier ispravno zaključuje kako se „doktrina i međunarodne norme primjenjuju u konkretnim povijesnim uvjetima, u konkretnom svijetu u kojemu se po samoj prirodi stvari natječu različiti geopolitički interesi, što otvara mogućnost sukoba. Stoga svjetski poredak nije samo konceptualno tumačenje međunarodnih odnosa sukladno etičkim ili pravnim normama, već i refleksija odnosa snaga na terenu“ (str. 64).

Posvećujući pažnju novim kretanjima, Stier ispravno prepoznaje SAD i Kinu kao glavne takmace na globalnoj sceni, SAD kao onog koji upravlja procesima već duže razdoblje, i Kinu kao glavnog konkurenta, koji želi preuzeti jedan dio globalnih upravljačkih odluka na sebe. Stier vrlo jasno u svojoj analizi podsjeća čitatelje na to kako je „u biti, u posljednjih dvadeset stoljeća, Kina tijekom njih osamnaest imala jaču ekonomiju od bilo koje zapadne zemlje. Do 1820., dakle svega desetljeće prije opijumskih ratova i onoga što Kinezi nazivaju 'stoljećem poniženja', Kina je proizvodila 30 posto svjetskog BDP-a, više od Zapadne Europe, Istočne Europe i SAD-a zajedno“ (str. 76). Upravo zbog toga, razumnim se čini kineski proboj u sam vrh globalne politike, kamo ona pripada i samim svojim položajem stalne članice Vijeća sigurnosti s pravom veta.

Kako bi se učinkovito mogli shvatiti izazovi s kojima se Europa suočava, Stier pristupa metodičnoj analizi europskoga južnog i istočnog susjedstva u kojem se nadmeće niz (vele)sila, od Rusije, Turske, Kine, Velike Britanije,

SAD-a i EU-a kao cjeline i kao pojedine države članice. Stier pritom korektno razdvaja južno susjedstvo od onog istočnog, jer je južno dio europskoga unutarnjeg dvorišta pa samim time, koliko god osjetljivo bilo, manje opasno od istočnog susjedstva, koje je na izravnom udaru više (vele)sila. Raspravljajući o utjecaju (vele)sila kao i globalnom preslagivanju, u knjizi se posebna pozornost pridaje ruskoj invaziji na Ukrajinu, koja je eskalirala u veljači 2022. Stier utvrđuje kako u tom nadmetanju SAD treba samostalnu i jaku Europu, koja može samostalno uređivati odnose u europskom prostoru, i koja će pomoći SAD-u da zadrži dominantnu ulogu u narednom razdoblju.

Poglavlje „S periferije prema europskoj jezgri“ Stier posvećuje izazovima koji predstoje hrvatskoj državi i društvu kako bi se pomaknula s periferije (koju su joj u prethodnim razdobljima nametnuli drugi akteri) prema jezgri gdje se odlučuje i gdje se može jednostavnije izboriti za svoje interese. Pritom Stier potpuno opravdano u svojoj analizi upozorava na opasnosti ostanka na periferiji, ali prije toga naglašava povoljne geopolitičke okolnosti za Hrvatsku, pri čemu je Hrvatska prepoznata kao stabilan partner SAD-a, što prihvaćaju i američki rivali.

Kako Stier korektno poentira: „Hrvatska je i dalje na periferiji tog Zapada. Ipak, kao suverena država i pritom članica NATO-a i EU-a, sada ima priliku napraviti geopolitički iskorak te se odmaknuti od periferije“ (str. 104). Stier nadalje utvrđuje kako „euro, Schengen ili OECD sami po sebi ne znače rješavanje svih političkih i ekonomskih slabosti. Međutim za Hrvatsku su oni posebno važni kako bi se izbjegao dugoročni ostanak na europskoj periferiji. Naime u trenutku promjene poretka, ako se europski proces fragmentacije ipak ne zaustavi, prijeti opasnost